

ATATÜRK SONRASI TÜRKİYE'DE İÇ POLİTİKA

Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem genel olarak Atatürk sonrası dönem olarak isimlendirilmektedir. Ancak Atatürk'ün ölümünden bu güne yaklaşık seksen yıl geçmiştir. Bu seksen yılın iç ve dış politik, ekonomik, eğitim vb gelişmeleri farklılıklar göstermektedir. Bu neden Atatürk sonrası dönemi kendi içerisinde alt dönemler halinde ele alacağız. Atatürk'ün ölümünden sonraki 1938-1950 yılları arasındaki döneme İsmet İnönü dönemi denilmektedir. Bu dönem İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı olarak geçmiştir. Bu dönem en büyük talihsizliği 1939-1945 yılları arasında yaşanan ve dünyayı kasıp kavuran II. Dünya Savaşı'dır. Bu yıllar II. Dünya Savaşının getirdiği diplomatik, ekonomik ve toplumsal sorunlarla geçen yıllardır. 1945-1950 arası yıllar ise Türkiye'de çok partili yaşamın ikinci defa denendiği ve İsmet Paşa'nın çabasıyla başarıldığı dönem olmuştur.

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ 1938-1950

Atatürk'ün ölümünden sonra, 11 Kasım 1938'de İsmet İnönü Mecliste yapılan oylamada oy birliğiyle cumhurbaşkanlığına getirilmiş böylece Türkiye'de yeni bir dönemin başlamıştır. İsmet Paşa Atatürk'ün on beş yıllık Cumhurbaşkanlığı döneminin on üç buçuk yılında başbakanlık yapmıştır ancak Atatürk'ün ölümüne yakın çeşitli sebeplerle başbakanlık görevinden alınmış yerine liberal politikalarıyla bilinen Cemal Bayar getirilmişti. Atatürk'ün ölümüyle birlikte Cumhurbaşkanlığı için Meclis başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan Celal Bayar, Genel Kurmak Başkanı Fevzi Çakmak'ın ismi geçtiği halde o sırada herhangi bir görevde bulunmayan İsmet Paşa Meclis tarafından oy birliğiyle (348 oy) Cumhurbaşkanlığına getirilmiştir.

İsmet Paşa'nın II. Cumhurbaşkanı olmasında Atatürk'ten sonra yeni rejimin iki numaralı adamı olması, Mecliste, CHP'de, ordu içinde ve devlet bürokrasisinde ağırlığa sahip olması gibi özellikleri etkili olmuştur. İsmet İnönü, Atatürk kadar karizmatik özellikler taşımasa da Kurtuluş Savaşı yıllarındaki askeri başarıları ve CHP içindeki etkinliğiyle 1950 yılına değin ülkeyi tek başına yönetmeyi başarmış ve bu döneme damgasını vurmuştur. 1924 Anayasası'nın cumhurbaşkanlarına verdiği yetkilerin sınırlı olmasına karşılık, İsmet İnönü CHP ve meclis içindeki gücünü korumuş "Milli Şef" ve "Değişmez Genel Başkan" sıfatlarıyla ülke kaderini doğrudan etkileyen kişi olmuştur.

İç politika açısından burada İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı yılları ile ilgili ağırlıklı temel konu olarak II. Dünya Savaşı ve çok partili siyasi hayata geçiş çabaları ele alınacaktır. İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçildiği 11 Kasım 1938 tarihinden Ocak 1939'a kadar Atatürk'ün son başbakanı olan

Celal Bayar ile çalışmış ve gerek devleti yönetme anlayışları gerekse ekonomik politikaları farklı olan bu iki devlet adamı 2 ay kadar bir süre devletin zirvesinde bulunan ilk iki isim olmuşlardır. İsmet Paşa Cumhurbaşkanlığına seçildikten sonra Celal Bayar'a hükümeti kurma görevini vermişse de yeni kabineye müdahale ederek iki bakanın değiştirilmesini istemiştir. Bu değişiklik ile **İçişleri Bakanı şükrü Kaya'nın** yerine **Refik Saydam, Dışışleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'ın** yerine ise **şükrü Saraçoğlu** getirilmiştir. Bu değişikliklerden İsmet Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte önceki dönemlerden farklı i ve dış politikalar izleneceği anlaşılmaktadır. Yeni dönemin önemli diğer olayı da 26 Aralık 1938'de toplanan CHP nc Büyük Kurultayında İsmet Paşa'ya Değişmez Genel Başkan ve Milli şef sıfatlarının verilmesi olmuştur. Böylece İsmet Paşa'nın tüm devlet yönetiminde tek başına söz sahibi olduğu ve yaklaşık 12 yıl sürecek olan milli şeflik dönemi başlamıştır. İsmet Paşa'nın Milli şef seçilmesi ve parti, hükümet ve devlet üzerinde doğrudan etkili olmak istemesi Atatürk'n son başbakanı olan Celal Bayar'ı memnun etmemiştir. Celal Bayar kendisine yakın isimler olan şükrü Kaya ve Tefik Rüştü Aras'ın bakanlıktan ayrılmak zorunda bırakılmaları ve üzerindeki baskıların artması sonucu başbakanlıktan çekilmiş ve yerine 25 Ocak 1939'da Refik Saydam başbakanlığında yeni hükümet kurulmuştur. İsmet Paşa cumhurbaşkanı olur olmaz Atatürk döneminden farklı uygulamalarda bulunacağının işaretlerini vermeye başlamıştır. Parti kongrelerinde ve yurt gezilerinde yaptığı konuşmalarda Atatürk dönemine göre daha çoğulcu ve demokratik bir yönetime geçilmesi ve CHP'nin herkesi kucaklayan halkı bir politikaya yöneleceğini ifade etmiştir. Bu politika gereği Mayıs 1939 tarihinde toplanan CHP kurultayında Mecliste Hkmeti denetlemek amacıyla (muhalefetin yokluğunda) 21 kişilik Müstakil Grubun kurulması kararlaştırılmıştır. Ancak bu Müstakil Grup parti grubunun etkisinde olduğu için demokrasi için beklenen sonucu getirememiştir. Partiye canlılık kazandırmak amacıyla 1936 yılından itibaren devam eden İçişleri Bakanının aynı zamanda Partinin Genel Sekreteri olması uygulamasına son verilmiştir. 1939 seçimlerinde Kazım Karabekir, Fethi Okyar, Hüseyin Cahit Yalçın gibi Atatürk döneminin ksknlere milletvekilliğini vermiştir. Bu uygulamalarla II. Dünya Savaşı arifesinde hem iktidarını sağlamlaştırmış hem de ülkede birlik sağlamaya çalışmıştır. Ancak II. Dünya Savaşının başlaması hem bu demokratikleşme hem de yumuşama çabalarının kesintiye uğramasına neden olmuştur. İsmet Paşa'nın cumhurbaşkanlığının ilk yılları aynı zamanda II. Dünya Savaş yılları olduğu için tüm ekonomik ve siyasi girişimler, Türkiye'yi bu savaşın olumsuz etkilerinden uzak tutmak adına gerçekleştirilmiştir. Ne zaman sonuçlanacağı bilinmeyen savaş nedeniyle çok sayıda gencin askere alınması (yaklaşık bir milyon üretici durumdaki genç silahaltına alınmıştı), bütçenin % 55'inin savunmaya harcanması ve temel ürünlerle

ilgili olarak devlet stoklarının geniş tutulması nedeniyle iç piyasada büyük darlık yaşanmış ve ürünlerin fiyatları olağanüstü artmıştır. Türkiye ekonomisini savaşın olumsuz etkilerinden korumak amacıyla bir takım vergi ve yükümlülükler getirilmiş, aynı dönemde hükümet stokçu, karaborsacı ve fırsatçılarla yoğun bir şekilde mücadele etmiştir. Bu hükümet uygulamaları sırasında yaşanan suiistimaller, haksızlık ve tutarsızlıklar farklı şikâyet ve mağduriyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Milli Korunma Kanunu 18 Ocak 1940

Bu kanun savaş ekonomisinin bir gereği olarak ülke ekonomisini ve fiyatları denetim altına almak amacıyla çıkarılmıştır. Kanunla ekonomik faaliyetler, ithalat-ihracat, ürün fiyatları ve özel sektör devlete girmiş ve temel ihtiyaç maddelerinde karaborsa başlamıştır. Kanundan istenilen sonuçlar elde edilemeyince fiyatlar serbest bırakılmıştır. Bu gelişme tüccar, sanayici, fırsatçıların aşırı zenginleşmesine, alt gelir grubundakilerin de yoksullaşmasına neden olmuştur. Ürünlerin karaborsaya düşmesi, fiyatların artması, enflasyonun yükselmesi, üretimin düşmesi halkın zorunlu ihtiyaçlarının karşılanamamasına ve temel ihtiyaçların (ekmek, yağ vb.) karneyle karşılanmasına yol açmıştır.

Varlık Vergisi Kanunu 11 Kasım 1942

Savaş koşullarının getirdiği karaborsacılık ve fiyatların yükselmesi bazı kimselerin haksız servet edinmesine yol açmış ve savaş zenginlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Bu duruma müdahale etmek adına Şükrü Saraçoğlu hükümeti tarafından bir defaya mahsus servetin vergilendirilmesi amacıyla Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmıştır (Kasım 1942). İllerde kurulan komisyonların servet üzerinden farklı (Müslümanlara ayrı, Müslüman olmayanlara ayrı oran) ve ağır miktarlarda belirlediği vergiyi bir ay içinde ödemeyenler hem maddi hem de bedensel yaptırımlarla (Erzurum Aşkale gibi yerlerde maden, taş ocaklarında, yol yapımı gibi işlerde çalışma) karşılaşmışlardır. Bu kanun özellikle Gayrimüslim (azınlıklar) vatandaşların büyük mağduriyetlerine ve zenginliğin el değiştirmesine sebep olmuştur. Sebep olduğu mağduriyetler nedeniyle bu güne kadar gelen tartışmalara yol açan bu kanun 1944 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu 26 Nisan 1944

Tarımla uğraşan kesimi vergilendirmek, halkın ve silahlı altına alınan askerin beslenmesini sağlamak amacıyla çıkarılmıştır. Kanuna göre Çiftçi, yetiştirdiği ürünün % 10'unu ya nakit olarak ya da ürün olarak (Aşar

Vergisi gibi) vergi olarak verecektir. Çocuğu askere alındığı için köydeki iş gücü azalan, ilkel yöntemlerle ancak geçimi kadar üretim yapabilen köylü kesimi bu vergiden olumsuz etkilenmiştir. 1946 yılına kadar yürürlükte kalan bu kanun çiftçi ve köylü kesiminin şikâyetlerine yol açmış ve çok partili hayatta geçişte Demokrat Partiyi desteklemesine neden olmuştur. Ekonomik alandaki tüm olumsuzluklara karşın devletin kontrolündeki döviz rezervlerinde olağanüstü bir artış gerçekleşmiştir. Türkiye silah sanayinde kullanılan *kromu* savaşılan ülkelere satarak önemli ölçüde döviz elde etmeyi başarmıştır. Savaş yıllarında bir yandan ekonomik sıkıntılar aşılmaya ve savaşa girmemeye çalışılırken, diğer yandan da Atatürk döneminde başlatılan ve büyük mesafeler kat edilen eğitim ve kültür alanındaki çabalar devam ettirilmiştir.

İnönü dönemi eğitim alanındaki en önemli gelişme Türkiye'nin şartlarına özgü olarak açılan eğitim kurumu kuşkusuz Köy Enstitüleridir. 1940 yılında kırsal kesime öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan Köy Enstitüleri, Türkiye'nin dünya eğitim tarihine kazandırdığı en özgün modellerden biri olarak döneme damgasını vurmuştur. İnönü dönemindeki kırsal kesimle ilgili çabalar Köy Enstitüleri ile sınırlı kalmamıştır. İnönü dönemi eğitimdeki diğer bir gelişme de ülke ekonomisinin ihtiyaç duyduğu ara eleman yetiştiren Meslek Liselerinin açılmasıdır.

İnönü döneminin eğitim ve kültür alanındaki diğer gelişmelerini, klasik müzik eğitime önem verilmesi, tiyatronun yaygınlaştırılması, yeni kitaplık ve kütüphanelerin açılması, doğu ve batı klasiklerinin Türkçeye kazandırılması şeklinde sıralayabiliriz.

İsmet İnönü'nün iktidardan ayrıldığı yıl 1950 itibariyle Türkiye'nin eğitim ile ilgili ulaştığı rakamlar şöyledir: 17.428 ilkokul, 34.922 ilkokul öğretmeni, 406 Ortaokul, 4.364 ortaokul öğretmeni, 88 Lise, 2.954 lise öğretmeni.

Bunların yanında 1950 yılına gelindiğinde Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ile İstanbul Teknik Üniversitesi'nde toplam 1361 öğretim elemanı vardı ve öğrenci sayısı 20.469'a ulaşmıştır.

Atatürk döneminde de gündeme gelen *Toprak ve tarım reformu* çalışmalarına yeniden hız verilmiştir. Bu amaçla 1945 yılında topraksız köylüyü topraklandırmak amacıyla Toprak Reformu Kanunu (Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu) çıkarılmıştır. Kanun emlak bedeli üzerinden istimlak edilen toprak ağalarının geniş toprakların bir kısmını ile hazine arazileri küçük parçalar haline köylüye dağıtmayı amaçlamıştır. Ancak başta CHP içindeki Adnan Menderes, Cavit Oral, Emin Sazak, Refik Koraltan gibi geniş toprak sahibi milletvekilleri çıkmışlardır. Bu milletvekillerin kanuna muhalefeti kanunun meclisten geçmesine engel olamamış ama CHP içinde muhalif bir grubun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Gerek geniş emlak sahiplerinin kanuna yoğun tepkisi gerekse konuyla ilgili alt yapı eksiklikleri nedeniyle topraksız köylü bırakmama çabaları bu dönemde de başarıya ulaşamamıştır.

Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş 1945-1950

İsmet Paşa'nın 1945-1950 yılları arası olan dönemi çok partili yaşama (demokrasiye) geçiş dönemi olarak bilinmektedir. II. Dünya Savaşının bitmesiyle birlikte hem içerde hem de dışarda yeni bir hayat başlamıştır. Dışarda Soğuk Savaşı dönemi olarak bilinen iki kutuplu; liberal-kapitalist-demokratik blok ile sosyalist-tek partili-tek adam ve otoriter uygulamaları olduğu dünya ister istemez Türkiye'de de bir değişimi zorunlu kılmıştır. Böylece Türkiye'de de yeni döneme uyum sağlamak adına tek partili, tek adam ve otoriter yönetim anlayışını terk etme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın sonucunda iç ve dış faktörlerin etkisiyle Türkiye'de ikinci defa (birincisi Atatürk dönemindeki 1924 yılındaki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile 1930 yılındaki Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi idi) çok partili hayata geçilmiştir.

Çok Partili Yaşama Geçişin İç Nedenleri

- 1) 1923 yılından beri ülkenin tek parti (CHP) tarafından otoriter bir anlayışla yönetilmesi, yıpranması kendini yenileme ihtiyacı duyması. Ayrıca iktidarı denetleme kanallarının kapalı olması
- 2) II. Dünya Savaşı sırasındaki uygulamalar. Bilindiği üzere Türkiye 6 yıl devam eden II. Dünya Savaşına girmemiş ama ekonomik olarak en az savaşa girmiş kadar etkilenmiştir. Dönemin hükümetleri savaşa hazırlıklı olmak ve savaş yükünü hafifletmek adına çeşitli hazırlılar yapmıştır. Bu hazırlılar kapsamında genç nüfusun askere alınması üretimin düşmesine, karaborsacılık ve enflasyonun ortaya çıkmasına, ekmek gibi temel ihtiyaçların karneyle dağıtılmasına neden olmuştur. Bu ekonomik sorunları çözmek amacıyla çıkarılan Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu gibi kanunlar yeni sosyal ve ekonomik sorunların yaşanmasına yol açmıştır. Bu da iktidara karşı bir memnuniyetsizliğin ve iktidarın değişimi talebinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.
- 3) İsmet İnönü'nün kişisel kararlılığı da çok partili yaşama geçişte etkili olmuştur. Atatürk'ün denediği ama dönemin koşullarından dolayı geçilemeyen çok partili, çoğulcu demokratik hayata geçme konusu Cumhurbaşkanlığının ilk yıllarından itibaren İsmet Paşa'nın gündeminde olmuştur. Müstakil Grubun kurulması, Karabekir ve arkadaşlarının siyasete dâhil edilmeleri, CHP Genel Sekreteri ile İçişleri Bakanının aynı kişi olması uygulamasına son verilmesi İsmet İnönü'nün niyetini ortaya koyan gelişmeler olarak kabul edilebilir. Ancak niyet II. Dünya Savaşının başlamasından dolayı hayata geçememiştir.

Çok Partili Yaşama Geçişin Dış Nedenleri

Türkiye'nin demokrasiye yönelmesinde etkili olan dış dinamiklerin başında, II. Dünya Savaşını ABD, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin oluşturduğu demokratik bloğun kazanması gelmektedir. Gerçekten de II. Dünya Savaşı ile birlikte Batı'da yeni dengeler oluşturulmuştur. Türkiye'nin bu yeni oluşum içinde yerini alabilmesi için Batı'nın hemen her alandaki norm ve standartlarını benimsemesi zorunlu hale gelmiştir. Bu etkenin Türkiye'deki tek parti iktidarını, halkın muhalefetinden daha fazla etkilemiş olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. Fakat Türkiye'nin Batı'ya yönelmesini hızlandıran asıl önemli gelişme 1945 yılındaki Sovyet tehdididir. Stalin yönetimindeki Sovyet Rusya'nın 1925 yılındaki antlaşmayı uzatmayacağını açıklaması ve bununla yetinmeyerek *Kars, Ardahan ve Artvin'i isteyen ve Boğazların ortaklaşa savunulmasını öneren bir nota vermesi Türkiye'de büyük bir tepkiye neden olmuştur*. Bu tehdit yüzünü zaten Batı'ya dönmüş olan Türkiye'nin başta ABD olmak üzere, Batı dünyasıyla ilişkilerini geliştirmesini hızlandıran temel etken olmuştur. II. Dünya Savaşının totaliter, tek adam ve tek partili rejimlere karşı kazanılmış olması batıda bir demokratikleşme dalgasının yaşanmasına ve tek partili otoriter rejimlerin gözden düşmesine neden olmuştur. Türkiye'nin tercihini batı dünyasından yana yapması hem batıdaki değişim ve dönüşümü peşinen kabul etmesini ve iç siyasetteki dönüşümünü hızlandırmayı gerektirmiştir.

Aynı zamana denk gelen ve birbirleriyle içi içe geçmiş tüm bu iç ve dış gelişmelere bağlı olarak Türkiye'de, CHP dışında başka siyasal partilerin de kurulması gerektiği yolundaki ilk ciddi açıklama Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluşu için San Fransisco'da bulunan Türk heyetinden gelmiştir. San Fransisco'daki Türk temsilciler artık Türkiye'de demokrasinin kurulacağını açıklamışlardır. İsmet Paşa'nın 19 Mayıs 1945'te savaşın sona ermesiyle ilgili olarak yaptığı konuşmada, demokrasiye geçileceğini açıklaması, çok partili siyasi hayata geçiş için en ciddi gelişme olmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün bu açıklamaları parti içinde ilk etkisini Hükümetin meclise getirdiği Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı mecliste görüşülürken Adnan Menderes bazı milletvekillerinin tasarıya muhalefet etmeleriyle göstermiştir. Adnan Menderes ve arkadaşlarının Hükümetin ekonomik politikalarının yetersizliği olduğu gerekçesiyle hem Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hem de Bütçe Kanunu'na yönelik eleştiriler getirmeleri ve ret oyu vermeleri CHP içinde bir muhalif grubun ortaya çıkmasının ilk işaretleri olmuştur. Giderek daha belirgin hale gelen CHP içindeki bu muhalif grubun birlikte ve ortak bir şekilde hükumete yönelik talebi "Dörtlü Takrir" olmuştur. 7 Haziran 1945 tarihinde CHP milletvekillerinden Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından imzalanarak parti meclis grubuna verilen Dörtlü Takrir ile siyasal hayatın demokratikleştirilmesi ve kişi hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi talep edilmiştir. Talepler meclis tarafından reddedilince

Adnan Menderes ve Fuat Köprülü demokrasiye uygun insan hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi gerektiği konusundaki düşünce ve eleştirilerini basın üzerinden ifade etmeye etmiştir. Adnan Menderes ve Köprülü'nün CHP Parti yönetimini basın üzerinden eleştirmeleri Eylül 1945 tarihinde partiden ihraç edilmesine neden olmuştur. Bu ihracı Refik Koraltan'ın ihraç edilmesi izlemiştir. Celal Bayar'ın arkadaşlarının ihraç edilmesine karşı tepkisi milletvekilliğinden istifa ederek ama CHP içinde kalarak partiyi dönüştürmeyi amaçlamak şeklinde olmuşsa da başarılı olamamıştır. CHP'yi içerden dönüştürmenin (demokratikleşme) mümkün olmadığını anlayan Celal Bayar arkadaşlarıyla birlikte yeni bir parti (DP) kuracaklarını söyleyerek 3 Aralık 1945 tarihinde CHP'den ayrılmıştır. CHP iktidarı, Dörtlülük Takririn reddi ve ihraçlar sürecinde parti içi muhalefete sıcak bakmamıştır. İktidarın (İsmet İnönü) istediği muhaliflerin ayrılıp bir muhalefet partisi kurmalarıydı. Böylece iktidar hem çok partili hayata geçmeyi gerçekleştirmiş hem parti içindeki muhaliflerden kurtulmuş olacak hem de CHP'den ayrılanların kuracağı muhalefet partisinin Atatürk devrimlerini tehdit etmeyeceğinden emin olmuş olacaktı.

Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan yeni partiyi (Demokrat Parti) kuruluş sürecinde CHP'ye göre siyasi yelpazenin daha solunda konumlandırmak istedikleri için bazı sosyalist ve liberal aydın ve gazetecilerle işbirliği arayışına girmişlerdir. Bu arayış iktidarın Demokrat Partinin kuruluşuna destek veren sol aydınlar üzerinde baskıyı artırmasına neden olmuştur. İktidarın yönlendiği gruplar Rusya ve komünist karşıtı sloganlarla 4 Aralık 1945 tarihinde Zekeriya Sertel tarafından çıkarılan sosyalist sola yakınlığı ile bilinen Tan Gazetesi (Tan Olayı) başta olmak üzere sol çizgideki gazete, dergi ve kitabevlerini tahrip etmiştir. Emniyet güçlerinin olaylara seyirci kalmaları olayın iktidar tarafından yönlendiği konusundaki iddiaları güçlendirmiştir. 15 Aralık'ta da DTCF öğretim üyeleri Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Behice Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu açığa alınmıştır. Demokrat Parti kurucuları bu olaylardan sonra sol aydın ve gazetecilerle ilişkileri kesmiş ve partilerini merkeze konumlandırmışlardır.

Bu arada dört muhalif vekil parti kurma çalışmalarını tamamlayarak 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar'ın genel başkanlığında Demokrat Parti'nin (DP) kuruluş dilekçesini İçişleri Bakanlığına teslim etmişlerdir. Böylece DP'nin siyaset sahnesindeki yerini almasıyla çok partili dönem başlamış ve zaman zaman kesintiye uğramakla birlikte bu güne kadar gelmiştir. Hâlbuki Demokrat Parti bu dönemin ilk muhalefet partisi değildir. İkinci çok partili hayatın ilk muhalefet partisi sanayici Nuri Demirağ tarafından liberal bir anlayışla kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP)'dir. MKP etkili bir örgütlenme yapamadığı için siyasi hayatta varlık gösterememiştir. MKP dışında Sosyal Demokrat Parti, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi gibi partiler de siyasetteki yerleri almışlardır.

İktidardaki CHP yönetimi bu partileri görmemezlikten gelecek hatta sol ve sosyalist partileri 1946 yılında kapatacaktır.

DP programı bazı yönüyle CHP'nin programıyla benzerlik göstermiştir. Başta laiklik olmak üzere Atatürk'ün 6 temel ilkesi DP programında da yer almıştır. Bunun yanında DP programında demokrasiye, temek hak ve hürriyetlere, Atatürk ilkelerinin yeniden yorumlanması (örneğin laikliğin din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması, dinsizlik olmadığı, din hürriyetinin diğer hürriyetler kadar önemli olduğu vurgulanmış), ekonomide özel sektörün teşvik edileceği ifade edilmiştir.

DP siyasette etkili olmak ve halkın desteğini almak adına hızlı bir örgütlenme sürecine girmiştir. DP kuruluş sürecinde iktidar partisi CHP iktidarı tarafından olumlu karşılanmış, fazlasıyla desteğini de almıştır. Çünkü iktidar partisi CHP, DP'yi tek parti rejimini sorgulayacak, denetim altına alabilecek ve yakın bir zamanda iktidara bir siyasi siyasi hareket olarak görmemiş, hatta Atatürk dönemindeki Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi güdümlü (danışıklı) bir muhalefet partisi olarak görmüştür. Ancak DP kuruluşundan itibaren hayat pahalılığı, karaborsa, vergi adaletsizliği, anti demokratik yasaların değiştirilmesi, kişi hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, iktidar baskısının azaltılması, muhalefetin varlığının kabul edilmesi, devlet başkanı ile parti başkanın bir kişide birleşmemesi, seçimlerin tek dereceli yapılması gibi konularda etkili bir muhalefet yapmıştır. Bu muhalefetinden dolayı da CHP'nin genelde 23 yıllık, özellikle de II. Dünya Savaşı yıllarındaki uygulamalarından memnun olmayan esnaf, sanayici, çiftçi, basın, liberal, sol vb hemen hemen her kesimden destek almıştır.

DP'nin örgütlenmesi ve halktan büyük ilgi görmesi iktidarı hem tedirgin etmiştir hem de otoriter yönetim anlayışını yumuşatmak amacıyla sosyal ve siyasal hayatta halkı rahatlatacak ve CHP'ye desteğini artıracak adımlar atmıştır. Bu çerçevede öğrencilere örgütlenme hakkı, üniversite özerkliğinin genişletilmesi, işçilere sigorta güvencesinin verilmesi, basın özgürlüğünün genişletilmesi, basit suçların affı, İsmet İnönü'nün değişmez genel başkan unvanının kaldırılması, seçim kanununun değiştirilerek tek dereceli, çoğunluk, açık-gizli sayım esaslarına dayalı seçimlerin yapılması gibi konularda olumlu adımlar atılmıştır. CHP iktidarı bu olumlu adımların yanında 1947 yılında yapılması gereken belediye seçimlerini muhalefet partisini daha fazla güçlenmeden hazırlıksız yakalamak ve iktidar süresini uzatmak amacıyla erkene almıştır.

DP erken seçim kararını siyasi fırsatçılık olarak görmüş ve tüm illerde henüz örgütlenemediği için, belediye seçimlerini boykot ederek katılmamıştır. Belediye seçimlerine CHP'nin yanında MKP katılmışsa da öğlene doğru seçimlerden çekilme kararı almıştır.

Belediye seçimleriyle ilgili tartışmalar devam ederken iktidar seçim kanununda değişiklikler yaparak seçimlerin tek dereceli ve çok partili

yapılacağını duyurmuştur. Bununla birlikte Temmuz 1947 tarihinde yapılması gereken seçimlerin erkene alınmasına karar vermiştir. DP, muhalefeti hazırlıksız yakalama amacını taşıyan bu kararı önce boykot etmeyi düşünmüş ise de çok partili hayatın tehlikeye düşmemesi için seçime girmeye karar vermiştir.

21 Temmuz 1946 Seçimleri

1946 seçimleri çok partili, tek dereceli, çoğunluk sistemine dayalı (bir ilde birinci olan parti o ilin tüm vekillerini kazanır), açık-gizli sayım ilkesi gibi ilkelerle yapılmıştır. İktidar partisi adaylarını daha çok emekli asker, tanınmış siyasetçi, yüksek idari görevlilerden belirlemiş ve seçimde devletin olanaklarından yararlanmıştır. DP kuruluşun yaklaşık 7 ay sonra yapılacak olan bu seçime hazırlıksız yakalanmıştır. 16 ilde aday gösterememiştir. DP adaylarını ağırlıklı olarak avukat, çiftçi ve iş adamlarından seçmiştir. Seçimde CHP 395, DP 64, bağımsızlar da 6 sandalye kazanmıştır. Bu sonuçla CHP ilk çok partili kazanarak iktidar süresini 27 yıla çıkarmıştır.

DP, seçimlere hile karıştırıldığı gerekçesiyle 37 ilde itirazda bulunmuşsa da sonuç değişmemiştir.

DP'nin seçimlerde istediği başarıyı elde edememesinin nedenleri şöyle sıralamak mümkündür.

DP, erkene alınan bu seçime örgütlenmesini tamamlayamadığı için hazırlıksız yakalanmış ve illerin tamamında aday gösterememiştir. Seçim açık oy-gizli sayım ilkesiyle yapılmıştır. Devlet görevlerinin gerek kampanya sürecinde gerekse seçim sırasında DP'ye oy vermemesi için vatandaşa baskı yapmıştır. Oyların gizli yapıldığı için sandık görevlileri sayım sırasında iktidar partisi lehine hile yapmıştır.

1946 seçimleri Türkiye demokrasi tarihinin ilk çok partili seçimi olmakla birlikte şaibeli seçim olarak da bilinmektedir.

Seçimlerde sonra meclis 5 Ağustos 1946 tarihinde açılmış, Kazım Karabekir Meclis başkanlığına, İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına ve CHP içinde muhalefet karşı sert tutumuyla bilinen otoriter kişiliğe sahip Recep Peker Başbakanlığa seçilmiştir. Böyle TBMM'de CHP'nin iktidar, DP'nin muhalefette olduğu yeni bir dönem başlayacaktır.

Yeni Dönemde İktidar-Muhalefet İlişkileri (CHP-DP) 1946-1950

Seçim kampanyası ve seçimde yaşanan usulsüzlükler meclisin açılmasından sonra da iktidar ile muhalefet arasında tartışılmaya devam etmiştir. Meclisin açılmasından sonra yeniden Cumhurbaşkanı seçilen İsmet Paşa yemin etmek üzere meclise geldiğinde DP milletvekilleri -seçim sonuçlarının şaibeli olduğunu düşündükleri için- **ayağa kalkmamış ve Cumhurbaşkanı için alkış yapmamıştır.** İsmet İnönü DP'lilerin bu

tavrına çok partili demokrasi ve muhalefeti ile bilinen ve otoriter bir merkezîyetçilik yana olan ve CHP'nin sertlik yanlısı milletvekillerinin başını çeken Recep Peker'i başbakanlığa getirerek karşılık vermiştir. **Recep Peker'i başbakanlığa getirilmesi** iktidar muhalefet ilişkilerinin sert geçeceğinin ilk işareti olmuştur. Başbakan Recep Peker meclise sunulan hükümet programını DP'ye vermemiş ve muhalefetin görüşünü ifade etmesine fırsat vermeden yani programın tartışılmadan mecliste kabul edilmesini istemiştir.

Aralık 1946 tarihinde mecliste yapılan **bütçe görüşmeleri** sırasındaki tartışmalar bir kere daha iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerini germiştir. DP sözcüsü Adnan Menderes hükümet bütçesine yönelik ağır eleştiriler getirmiştir. İlk defa bu kadar sert ve kapsamlı bir bütçe eleştirisinin yapılması Başbakan Recep Peker'i öfkelenlendirmiş ve muhalefet parti sözcüsünün yaptığı eleştirileri "psikopat bir ruhun ifadesi" olarak tanımlamıştır. Başbakanın bu sözlerine üzerine **DP Meclis Grubu Meclisi terk etmiştir**. Çok partili hayatın ilk ciddi siyasi krizi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün devreye girmesiyle aşılmış ve DP Grubu meclis çalışmalarına geri dönmüştür.

Demokrat Parti 7 Ocak 1947 tarihinde I. Büyük Kongresini yapmıştır. Kongre'de 1946 seçimleri, İktidarın antidemokratik uygulamaları ve iktidara karşı nasıl bir muhalefetin yapılacağı gibi konular tartışılmıştır. Kongrede bir grup İktidara karşı sert muhalefetin bir grup da ılımlı muhalefetin yapılmasını savunmuştur. Kongre sertlik yanlıları ile ılımlıları bir arada tutmak amacıyla daha fazla demokrasi, hak ve hürriyet talep eden **"Hürriyet Misakı"** adındaki bildiriye kabul etmiştir. Bildiride anayasaya aykırı antidemokratik yasaların kaldırılması, tam güvence sağlayan yeni bir seçim yasasının kabul edilmesi, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması, idarecilerin tarafsız olması gibi ilkelere yer verilmiştir. Muhalefetin kongrede iktidara verdiği bu sert mesajlar Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Recep Peker tarafından aynı sertlikte karşılık bulmuştur.

Bu süreçte **muhalefet iktidarı muhalefete baskı yapmakla ve tek parti dönemindeki antidemokratik uygulamalarda ısrar etmekle suçlayarak** geri adım atmamış, iktidar da **muhalefeti yasaları ihlal etmek, siyasi hayatı zehirlemek ve halkı isyana teşvik etmekle** suçlayıp muhalefet üzerindeki baskıyı artırmıştır. İktidar-muhalefet gerginliği çok partili hayatın geleceğini ve rejimi tehdit eden boyuta ulaşmıştır. Bunun üzerine CHP ile DP arasında var olan sorunları çözmek, siyasi gerginlikleri sona erdirmek, iktidar-muhalefet ilişkilerini sağlıklı bir zemine oturtmak amacıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü devreye girmiş ve Başbakan Recep Peker ile DP Genel Başkanı Celal Bayar görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerden sonra tarihe **12 Temmuz Beyannamesi** olarak geçen ve iktidar-muhalefet ilişkilerini yeni bir boyut

kazandıran bir bildiri yayımlamıştır. Cumhurbaşkanı Beyannamede meşru muhalefetin önemine dikkat çekilerek iktidarın hiçbir şekilde muhalefete baskı yapmayacağı, kendisinin de her iki partiye eşit mesafede olduğunu vurgulamıştır. Cumhurbaşkanı bu beyanname ile çok partili siyasi hayatın tekrar rayına oturmasını sağlamış kendisinin de partiler üstü olduğunu göstermiştir. 12 Temmuz Beyannamesi çok partili hayatın devamında önemli yere sahip olmuştur. Beyannameden sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü iktidar partisi CHP'yi, Celal Bayar da muhalefet partisi DP'yi çok partili hayatın ruhuna uygun olarak yeniden yapılandırmıştır.

İktidar partisi CHP'ye ılımlı bir hava egemen olmaya başlamış sertlik yanlısı Recep Peker önce başbakanlık ayrılmış daha sonra ekibiyle birlikte partiden tasfiye edilmiştir. Yerine muhalefet ile ılımlı ilişkiler kuracak olan Hasan Saka başbakanlığa getirilmiştir.

12 Temmuz Beyannamesi DP içinde de önemli tartışmaların ve bölünmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Parti yönetimini İsmet İnönü ile gizli anlaşma yapmakla suçlayan ve iktidara karşı sert bir muhalefetin yapılmasını savunan bir grup vekil DP'den istifa etmiştir. Bu istifalar muhalefet partisinin yarı yarıya azalmasına neden olmuşsa da aynı hedefler etrafında kenetlenmiş daha disiplinli bir yapının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Fevzi Çakmak, Yusuf Kemal Tengirşek, Yusuf Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı gibi ünlü isimlerin bulunduğu bu grup 1948 yılında Millet Partisi'ni kurmuştur. MP'nin kurulmasıyla birlikte mecliste CHP, DP, MP'den oluşan 3 partili bir yapı ortaya çıkmıştır.

DP 1946 Seçimlerinde yaşanan usulsüzlükleri sürekli gündem tutarak iktidarı seçim yasasını değiştirmeye zorlamıştır. Hasan Saka ve ondan sonra kurulan Şemsettin Günaltay Hükümetleri dönemlerinde geniş katılımı seçim yasa tasarı hazırlanarak meclise gönderilmiştir. **16 Şubat 1950 tarihinde Meclis tarafından kabul edilen yeni seçim yasasına göre seçimler tek dereceli, genel, eşit ve gizli oyla yapılacak, sandık kurullarında siyasi parti temsilcileri bulunacak, açık sayım yapılacak, Yüksek Seçim Kurulunun denetiminde (yargı güvencesi) çoğunluk sistemiyle yapılacaktır.**

Demokratik seçimlerin iki temel amacı vardır. Bunların ilki yönetimde istikrarı sağlamak ikinci ise temsilde adaleti sağlamaktır. Hazırlanan seçim yasası yönetimde istikrarı hedeflediği için çoğunluk sistemini esas almıştır.

14 Mayıs 1950 Seçimleri ve İktidarın El Değiştirmesi

İktidar partisi 1946 seçimlerinde yaşanan sorunların yaşanmaması için 1950 seçimlerinde daha titiz davranmış ve seçimin partiler arasında dengeli ve adaletli geçmesi için gayret göstermiştir. İktidar partisi adaylarını çoğunlukla bürokrasiden tercih etmiş seçimde halka yönelik daha fazla siyasal haklar ve ekonomik refah vaat etmiştir.

DP ise listelerinde yerel teşkilatların tercihlerine önem vermiş, Kurtuluş Savaşının komutanlarından Ali Fuat Cebesoy, Yazar-aydın Halide Edip Adıvar, gazeteci Nadir Nadi gibi ağır isimlere yer vermiştir. Seçimlerde iktidarın vaatlerini “hayali vaatler” olarak niteleyip seçmene daha ekonomik ve demokratik haklar vaat etmiştir. DP ayrıca iktidarın değişmesi durumunda vatandaşın hiçbir sıkıntıya düşmeyeceğini, Atatürk devrimlerin konusunda da “millele mal olan devrimlerin korunacağını” ifade edilmiştir. DP’nin seçim sloganı ise “Yeter! Söz milletindir” olmuştur. Seçimler iktidar ve muhalefetin çabaları sonucu medeni ve demokratik bir ortamda yapılmıştır. Katılımın yaklaşık %89 civarında olduğu seçim sonuçları ülkede adeta siyasi bir deprem yaratmıştır.

14 Mayıs 1950 Seçim Sonuçları

Parti	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı	Mecliste Temsil Edilme Oranı	Fark %
DP	% 54	408	% 83	+ % 31
CHP	% 40	69	% 14	- % 26
MP	% 3	1	% 0.002	
Bağsz .	%3	9	% 0.02	
TOPLAM		487		

Bu sonuçlar DP için büyük bir zafer CHP için ise büyük bir hezimet olmuştur. Bu sonuçlarla CHP’nin 27 yıllık iktidarı dönemi sona ermiştir. 10 yıllık Demokrat Parti dönemi başlamıştır. Seçimle gelen bu kansız ve kavgasız iktidar değişikliği **“Beyaz Devrim”**, **“Kansız İhtilal”** olarak demokrasi tarihine geçmiştir. (seçimle değişen sadece iktidar değişikliğidir. Rejim değişikliği değildir. Bu nedenle değişim önemli olmakla birlikte devrim veya ihtilal olarak tanımlanması abartılı olacaktır.) Seçimde partilerin aldıkları oy yüzdesi meclisteki temsil oranı arasındaki büyük fark seçimde uygulanan çoğunluk sisteminden kaynaklanmıştır. Çoğunluk sistemine göre bir seçim çevresinde bir oyla dahi olsa birinci olan parti o seçim çevresinin tüm milletvekillerini kazanmasından kaynaklanmıştır.

1946-1950 Arası Dönemde Din-Laiklik Tartışmaları

Demokrat Partinin kurulması başlayan rekabete dayalı partili siyasi hayat din ve laiklik kavramlarını siyasetin konusu haline getirmeye başlamıştır. Muhalefet Partisi DP’nin, muhafazakâr kesime hitap etmek

adına din ve laiklik kavramlarını gündemde tutması iktidar partisi CHP'nin tek partili dönemdeki otoriter laiklik anlayışını gözden geçirmesine yol açmıştır. CHP 1947 yılındaki Kurultayında laiklik anlayışının yumuşatılması gerektiğini karara bağlamıştır. CHP bu kapsamda; 1948 yılında İmam-hatiplerin açılması, hacca gitmek isteyenlere döviz tahsis edilmesi ve ilkokullarda din dersinin velilerin isteğiyle verilmesi, 1949 yılında İlahiyat Fakültelerinin açılması, İslamcı gelenekten gelen Şemsettin Günaltay'ın Başbakanlığa atanması ve 1950 yılında kapalı olan bazı türbelerin ziyaretlere açılması gibi uygulamaları hayata geçirmiştir. DP, iktidar partisi CHP'nin din-laiklik konusundaki uygulamalarını muhafazakâr kesimlere kendisinin sayesinde yaptığını ve iktidara geldiğinde bunların daha fazlasını yapacağını; laik kesime ise CHP'nin laiklikten ödün verdiği ve kendisinin Atatürk ilkelerine daha sadık olduğunu söyleyerek siyasete malzeme yapmaktan geri durmamıştır. Gerçek şu ki CHP'nin laiklik anlayışını yumuşatan bu adımları 1950 seçimlerinde iktidarını kaybetmesini önleyememiştir.

İsmet İnönü Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası

II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'nin Dış Politikası 1939-1945

İnönü'nün 12 yıllık Cumhurbaşkanlığı döneminin 1939-1945 yılları arasındaki kısmı II. Dünya Savaşının yaşandığı yıllar olmuştur. Bu dönem dış politikadaki temel hedef savaş dışında kalmak şeklindeki olmuştur. Savaşın bittiği 1945 yılından sonraki dönemin dış politikası ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tehdidinin etkisiyle Batı dünyasının kurumlarına girerek Batı dünyasına entegre olmak üzerine olmuştur.

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin dış politikasındaki kararların alınmasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Genel Kurmak Başkanı Fevzi Çakmak ve Dış İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu (Saraçoğlu 1938-1942 yıllarında Dışişleri Bakanı, 1942'de itibaren Başbakanlık makamında bulunmuştur. Saraçoğlu'ndan sonra Dış İşleri Bakanlığına Numan Menemencioğlu getirilmiştir) belirleyici olmuşlardır.

1 Eylül 1939 tarihinde savaşın başladığında Türkiye hem tarafsızlığını ilan etmiştir. Ancak savaş boyunca Türkiye stratejik öneminden dolayı her iki grup tarafından savaşa çekilmek istenmiştir. Savaşan tarafların bu baskıları karşısında Türkiye'nin politikası ise, ülkenin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını hiçbir taviz vermeden korumak amacıyla savaşın dışında kalmak ve büyük devletlerarasında bir denge unsuru olma politikasını yürüterek saldırılardan korunmak olmuştur.

Savaş başlarında Türkiye'nin savaşa giren devletlerden Sovyetler Birliği ile imzaladığı 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması devam etmekteydi ama Rusya'nın Boğazları Türkiye ile birlikte savunma isteği de devam etmekteydi. Türkiye, Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile bir

anlaşması imzalamıştır. Bu İttifak anlaşması; bir Avrupa devletinin saldırısı ile başlayan İngiltere ve Fransa'nın katılacakları bir savaş Akdeniz'e yayılması durumunda Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa'ya yardımı, Türkiye'nin bir Avrupa devletinin saldırısına uğraması durumunda İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye yardımını karara bağlamıştır. Türkiye'ye göre bu anlaşmalar Türkiye'nin savaşına girmesine yönelik değil dostluk-saldırmazlık ve sınır güvenliğinin sağlanmasına yönelik olmuştur. Çünkü Türkiye savaş boyunca İtalya, Almanya ve Sovyetler Birliği tehdidini yaşamıştır. Bu tehditler Türkiye denge politikasına yöneltmiştir. Almanya-Rusya yakınlaşması Türkiye'yi İngiltere ve Fransa yanaştırmışken 1941 yılında Almanya'nın Sovyetler Birliğine saldırmasıyla Türkiye-Almanya yakınlaşması başlamıştır. Almanya, Sovyetler Birliğine saldırmadan önce Balkanları güvenceye almak amacıyla Türkiye'ye bir anlaşma önermiştir. Türkiye bu teklifi olumlu karşılanmış ve Türkiye ile Almanya arasında 18 Haziran 1941'de Türk-Alman saldırmazlık paktı 9 Ekim 1941'de de Türkiye'nin Almanya ile 90.000 ton krom satışını öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Bu Türk-Alman yakınlaşması batılı devletlerin tepkisini çekmiştir.

1941 yılında Amerika'nın savaşa girmesiyle oluşan ABD-İngiltere-Sovyetler Birliği Bloğu jeopolitik konumundan dolayı (Balkanlarda ve Avrupa'da Almanya'ya yapılacak saldırıda) Türkiye'ye duyulan ihtiyacı artırmıştır. Bu da Batılı devletlerin Türkiye'yi savaşa girdirmek için baskıyı artırmalarına neden olmuştur. Bu amaçla Ocak 1943 tarihinde Türkiye ile İngiltere arasında **Adana Görüşmesi** (İngiltere Başbakanı Churchill ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü) yapılmıştır.

Almanya'nın 1943 yılında Stalingrad'da durdurulması ve geri çekilmesi savaşın seyrini değiştirmiştir. Sovyetlerin kazandığı bu zaferden sonra Sovyet Rusya'nın isteğiyle Müttefik devletler Türkiye'nin savaşa girmesi için baskıyı daha da artırmış ve Aralık ayında **Kahire'de toplanan konferansa** İsmet İnönü davet edilmiş ve Türkiye'nin hava sahasını müttefiklere açması ve savaşa girmesi konusundaki kararlar kendisine bildirilmiştir. Batılı (müttefik) devletlerin her türlü destek vaatlerine rağmen Türkiye, askeri ve ekonomik açıdan savaşa kaldıramayacağını ileri sürerek savaşın dışında kalmaya çalışmıştır. 6 Haziran 1944'te, Normandiya çıkarmasının yapılmasıyla Almanya'nın yenilgiye doğru yaklaşması üzerine, müttefikler Türkiye'nin Almanya ile ekonomik ve diplomatik ilişkilerini kesmesini istemişler, Türkiye 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile ilişkilerini kesmiştir. Bundan sonra 4-11 Şubat 1945 tarihinde savaş sonrası barış düzeninin esaslarını belirlemek amacıyla yapılan **Yalta Konferansı** toplanmıştır. Bu konferansta Sovyet Rusya Montreux sözleşmesinin modasının geçtiğini, savaşta Türkiye'nin Boğazları kapatarak Sovyetlerin boğazını sıkmasının haksızlık olduğunu ileri sürerek Türkiye üzerindeki niyetiyle ilgili nabız yoklamıştır. Yalta Konferansında **25**

Nisan 1945 tarihinde San Francisco’da toplanacak olan Birleşmiş Milletler Konferansına kurucu üye olarak katılacak devletlerin, 1 Mart 1945 tarihinden önce mihver devletlerine savaş açmalarının şart koşulmuştur. Bunun üzerine Türkiye, **23 Şubat 1945’te Almanya ve Japonya’ya savaş ilan** ederek Yalta Konferansı kararlarına uyan bir devlet olarak Birleşmiş Milletlerin kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Kağıt üzerinde kalan bu savaş ilanı, savaş sonrası dönemde Türkiye’nin Birleşmiş Milletlere üye olmasını sağladığı gibi Batı Bloğundaki yerini de sağlamlaştırmıştır. Bu arada 7 Mayıs 1945’te Almanya’nın 10 Ağustos 1945’te de Japonya’nın teslim olmasıyla II. Dünya Savaşı sona ermiştir.

İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası 1945-1950

II. Dünya savaşında yenilen Almanya ve Fransa ile savaştan yıpranarak çıkan İngiltere gibi Avrupa kıtasının geleneksel gücünü temsil eden devletler savaş sonra dönemi belirleyecek güçlerini kaybetmiş, savaşın kazanılmasında etkili olan ABD ve SSCB savaş sonrası dünyanın gidişatını belirlemeye başlamıştır. ABD, geleneksel Avrupa devletlerinin demokratik ve liberal/kapitalist siyasi ve ekonomik anlayışlarını üstlenirken Sovyet Rusya ise sosyalist bir politik ve ekonomik anlayışın temsilciliğini üstlenmiştir. Bu iki devletin liderliğinde dünya devletleri Batı (demokrasi-Kapitalist) ve Doğu (sosyalist) Blok olmak üzere iki kutba ayrılmıştır. Bu iki Blok arasında (1945 yılından başlayıp 1991 yılında SSCB’nin dağılmasıyla sonuçlanacak olan) 46 yıl boyunca siyasi, ekonomik, askeri, nükleer silahlanma vb alanlarda rekabet yaşanmıştır. Bu dönemde dünyada **Soğuk Savaş** dönemi olarak adlandırılmıştır. Soğuk Savaş döneminde iki blok arasında Kore Savaşı yerel nitelikteki çatışmaların dışında sıcak bir savaş yaşanmamıştır.

Savaş bitmeden toplanan **Yalta (Şubat 1945)** ve savaş bitiminden hemen sonra toplanan Postdam (Temmuz-Ağustos 1945) Konferansları Batılı devletler ile SSCB’nin anlaşamayacağını göstermiştir. SSCB etki sahasını genişletmek ve etrafındaki olaylara müdahale etmek amacıyla ordusunu terhis etmemiş; savaş sırasında işgal ettiği Doğu Avrupa, Doğu Almanya ve İran’dan çekilmemiş, Yunanistan iç savaşına müdahale etmiş ve işgal altındaki yerlere komünizmi yerleştirme gibi yayılcı politikalar yönelmiştir. SSCB’nin bu yayılcılığını önlemek amacıyla ABD tarafından adını başkanları Truman’dan alan **Truman Doktrini (1947)** ilan edilmiştir. Bu doktrine göre ABD, Sovyet Rusya’nın yayılcılığını önlemek amacıyla Batı bloğundaki devletler başta olmak üzere Sovyet Rusya’ya desteklenmesi gereken ülkeleri askeri ve ekonomik yardım yapacaktır. Bu yardımlar ABD Dış İşleri Bakanı Marshall’ın adıyla bilinen **Marshall Planı (1948)** ile hayat geçmiş ve Türkiye’nin de içinde yer aldığı 16 ülke bu yardımlardan yararlanmıştır. Buna misilleme olarak aynı amaçla SSCB de etkisi altındaki devletlere Molotof Planı (Molotof SSCB Dış İşleri Bakanı) ile yardımlar yapmıştır.

ABD, müttefiklerini askeri/savunma olarak da desteklemek amacıyla **1949 yılında NATO (North Atlantic Treaty Organization-Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)** kurulmasını sağlamıştır. SSCB, NATO’ya

karşı Varşova Paktı'nı oluşturmıştır. Varşova Paktı Sovyet Rusya'nın yıkılmasıyla dağılmışken NATO halen varlığını sürdürmektedir.

Türkiye, ABD ve İngiltere'nin isteğiyle Almanya'ya resmen savaş ilan etmiş böylece savaşın bitimine toplanan Yalta Konferansına katılarak Birleşmiş Milletler Teşkilatının kurucu üyesi olmuştur. Bu gelişmeyle Türkiye, savaş sonrasında kurulan iki kutuplu dünyada tercihini Batı dünyasından yana yaptığını göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin tercihini batıdan yana yapmasında Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak ve üs talepleri de etkili olmuştur. 1945 yılında Rusya, Atatürk döneminde imzalanan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını feshettiğini, antlaşmayı yenilemek için Boğazların Türkiye ile birlikte savunulması, bunu sağlamak için de Sovyetlere Boğazlarda deniz ve kara üsleri verilmesi, Montreux Sözleşmesinin değiştirilmesi, Kars ve Ardahan'ın Sovyetler Birliği'ne iade edilmesi gerektiğini Türkiye'ye bildirmiştir. Sovyetler Birliği 1946 yılında da Boğazların birlikte savunulmasını isteyen bu nota vermiştir. Türkiye, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumak amacıyla Rusya'nın bu isteklerini reddetmiştir. Bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü tek başına koruyamayacağını düşünen Türkiye, İngiltere ve ABD'nin desteğini aramıştır. İlk başlarda (savaş sırasından ikircikli politikasından dolayı) olumlu karşılık bulamayan Türkiye'nin bu istekleri komünizmin yayılması tehlikesine karşı öce İngiltere daha sonra ABD nezdinde karşılık bulmuştur. Jeopolitik konumu (Türkiye'nin Yunanistan ve İran ile birlikte Sovyet yayılmacılığına karşı bir kalkan olarak kullanma) ve komünizmi durdurma konusunda üstleneceği rol açısından Türkiye de **Truman Doktrini (1947)** kapsamında yapılacak olan askeri ve ekonomik yardımlara dahil edilmiştir. Yine bu kapsamda **12 Temmuz 1947 tarihinde Türkiye ile Amerika arasında bir askeri yardım Antlaşması** imzalanmıştır. Türkiye ile ABD arasındaki ilk resmi askeri ilişkileri başlatan bu antlaşmaya göre **ABD; Türkiye'ye askeri uzman ve araç-gereç desteği, yol, liman ve askeri tesis inşası için mali ve teknik destek** verecektir. Bu antlaşma bu güne kadar gelecek olan Türk- Amerika ilişkilerinin zihniyetini ve çerçevesini ortaya koyacaktır. Bu antlaşmanın yapıldığı sırada Türkiye'nin dış politikadaki **temel hedefi karşı karşıya olduğu Sovyet Rusya tehdidini ortadan kaldırmak, yalnızlıktan kurtulmak, batı dünyasının oluşturduğu yeni sisteminde kendisine bir yer bulmak** olmuştur. Bundan dolayı ABD ile yaptığı askeri antlaşmanın ayrıntılarında yazılı olan maddeleri -Türkiye'ye verilecek olan askeri yardımları Türkiye'ye yapılacak bir saldırı haricinde kullanamaması gibi- görmezlikten neden olmuştur. Nitekim ayrıntılarda gizli bu hususlardan dolayı Amerika verdikleri silahların, 1964 yılındaki Kıbrıs'ta müdahalesinde Türkiye'nin kullanmasına izin vermemiştir.

Savaştan sonra Avrupa ülkeleri Amerika'nın ekonomik yardımına ihtiyaç duyacak kadar ekonomik sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bu sorunları gidermek amacıyla Amerika'nın liderliğinde Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulmuş ancak bunlarda Avrupalıların ekonomik sorunlarını giderememiştir. Bu nedenle ABD Dış İşleri Bakanı Marshall adıyla bilinen ve savaşta yıpranan Avrupa'nın ekonomik kalkınması odaklı Marshall Planı hazırlanmış ve Amerika tarafından Avrupalı devletlere ekonomik yardımlar yapılmaya başlanmıştır. Ekonomik kalkınması için bu yıllarda yaklaşık 615 milyon dolarlık bir kaynağa ihtiyaç

duyan Türkiye de bu yardımlardan yararlanmak istemişse de II. Dünya Savaşına katılmadığı gerekçesiyle olumlu karşılanmamıştır. Ancak daha sonra yapılacak yardımların tarım alanında kullanması, krom madeninin çıkarılmasına öncelik vermesi şartıyla Türkiye Marshall Planına (1948) dahil edilmiştir. Marshall Planı kapsamında ABD'nin yaptığı ekonomik yardımlar CHP iktidarı döneminde başlamış, Demokrat Parti iktidarı döneminde artarak devam etmiştir.

Sonuç olarak Türkiye İsmet İnönü döneminde **II. Dünya Savaşını yıllarında bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak; savaş sonrasında ise yalnızlıktan kurtulmak ve üzerindeki Sovyet Rusya tehdidine karşı Batı dünyasının bir parçası olarak Batılı kurumlara dahil olma** üzerine bir dış politika uygulanmıştır.